

TOG'-CHANG'I KURORTLARINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA
ULARNING VILOYATDA KURORT-REKREATSION KOMPLEKSINI
RIVOJLANTIRISH (G'ELON QISHLOG'I MISOLIDA)

Shukurov Azamat Haydar o'g'li

Qarshi Davlat Universiteti Iqtisodiyot fakulteti Turizm va marketing kafedrasida magistranti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada tog'-chang'i kurortlarining shakllanish bosqichlari, ularning hududiy rivojlanishdagi o'rni hamda rekreatsion komplekslarni rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida Qashqadaryo viloyatining G'elon qishlog'i tanlab olinib, hududning tabiiy-geografik salohiyati, iqlim sharoiti va turizm infratuzilmasini rivojlantirish imkoniyatlari o'rganiladi. Maqolada tog'-chang'i kurortlarining shakllanishi bir necha bosqichlarga — boshlang'ich o'zlashtirish, infratuzilma shakllanishi, faol rivojlanish va diversifikatsiya bosqichlariga ajratilib, har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlari ochib beriladi. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida kurort-rekreatsion komplekslarni rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, G'elon qishlog'ida tog'-chang'i turizmini rivojlantirish orqali hududiy iqtisodiy o'sishni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish va turizm xizmatlari diversifikatsiyasiga erishish mumkinligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: tog'-chang'i turizmi, rekreatsion kompleks, kurort rivojlanishi, hududiy turizm, G'elon qishlog'i, infratuzilma, barqaror turizm

Bugungi kunda turizm global iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri sifatida e'tirof etilib, hududiy rivojlanishning muhim omiliga aylanmoqda. Ayniqsa, tabiiy resurslarga boy tog'li hududlarda turizmni rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish va infratuzilmani yaxshilash imkoniyati kengaymoqda.

Shu nuqtai nazardan, tog'-chang'i kurortlari zamonaviy turizm industriyasining strategik yo'nalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, tog'-chang'i kurortlari oddiy dam olish maskanidan boshlab murakkab rekreatsion kompleks darajasigacha rivojlanadi.

Masalan, Alps mintaqasidagi kurortlar yoki Aspen kabi markazlar dastlab kichik sport hududi sifatida shakllangan bo'lsa-da, bugungi kunda ular yil davomida faoliyat yurituvchi, yuqori darajada diversifikatsiyalashgan turizm tizimiga aylangan.

Bu jarayon esa kurortlarning bosqichma-bosqich rivojlanishini ilmiy jihatdan o'rganish zarurligini ko'rsatadi. O'zbekiston sharoitida ham tog'li hududlar turizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. So'nggi yillarda davlat tomonidan turizm sohasini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar natijasida yangi turistik yo'nalishlar shakllanmoqda va mavjud resurslardan samarali foydalanishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shunga qaramay, tog'-chang'i turizmi hali to'liq o'zlashtirilmagan yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda.

Xususan, G'elon qishlog'i o'zining noyob tabiiy landshafti, baland tog' tizimlari, toza iqlimi va etnografik xususiyatlari bilan tog'-chang'i turizmini rivojlantirish uchun istiqbolli hudud hisoblanadi.

Biroq, hududda zamonaviy turizm infratuzilmasining yetarli darajada shakllanmaganligi, investitsion loyihalarning kamligi va ilmiy asoslangan rivojlantirish strategiyasining mavjud emasligi ushbu salohiyatdan to'liq foydalanishga to'sqinlik qilmoqda. Mazkur tadqiqot aynan shu muammoni hal etishga qaratilgan bo'lib, tog'-chang'i kurortlarining shakllanish bosqichlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish hamda ularni G'elon qishlog'i misolida qo'llash imkoniyatlarini asoslab berishni maqsad qiladi. Tadqiqot natijalari nafaqat hududiy turizmni rivojlantirish, balki umumiy holda O'zbekistonda tog' turizmi strategiyasini takomillashtirishda ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tog'-chang'i turizmi va kurort-rekreatsion komplekslarni rivojlantirish masalalari turizm nazariyasi va amaliyotida keng o'rganilgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar asosan turizm hududlarining rivojlanish bosqichlari, barqarorlik tamoyillari hamda infratuzilma va boshqaruv mexanizmlariga qaratilgan. Turizm destinatsiyalarining bosqichma-bosqich rivojlanishini tushuntiruvchi eng muhim nazariy yondashuvlardan biri Richard Butler tomonidan ishlab chiqilgan turizm hududining hayotiy sikli (Tourism Area Life Cycle — TALC) modelidir. Ushbu modelga ko'ra, har qanday turistik hudud kashf etilish, jalb etilish, rivojlanish, konsolidatsiya, to'yinish va qayta tiklanish yoki pasayish bosqichlarini bosib o'tadi (Butler, 1980). Mazkur model tog'-chang'i kurortlari rivojlanishini tahlil qilishda ham keng qo'llanilib, ularning shakllanish jarayonini tizimli tushunishga imkon beradi.

Tog'li hududlarda turizmni rivojlantirishda barqarorlik masalalari alohida ahamiyat kasb etadi. Bu borada Harold Goodwin tomonidan ilgari surilgan "mas'uliyatli turizm" konsepsiyasi muhim nazariy asos hisoblanadi. Unga ko'ra, turizmni rivojlantirish jarayonida nafaqat iqtisodiy foyda, balki ekologik muvozanat va mahalliy aholi manfaatlari ham inobatga olinishi zarur (Goodwin, 2011).

Ayniqsa, tog'-chang'i kurortlarida tabiiy resurslardan intensiv foydalanish ekologik xavflarni keltirib chiqarishi mumkinligi sababli, barqaror rivojlanish tamoyillari muhim o'rin tutadi. Kurort va rekreatsion hududlarni rejalashtirish hamda boshqarish masalalari Clare A. Gunn ilmiy ishlarida keng yoritilgan. Uning tadqiqotlariga ko'ra, muvaffaqiyatli turistik hududlarni shakllantirishda transport infratuzilmasi, joylashtirish vositalari, xizmat ko'rsatish sifati va marketing strategiyalari o'zaro integratsiyalashgan holda rivojlantirilishi lozim (Gunn, 1994). Bu yondashuv tog'-chang'i kurortlarini kompleks tizim sifatida ko'rib chiqish zarurligini asoslaydi.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham ushbu yo'nalishda muhim ahamiyatga ega. Jumladan, World Tourism Organization hisobotlarida tog' turizmi hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilib, u transport, xizmatlar va kichik biznes rivojiga kuchli turtki berishi qayd etiladi (UNWTO, 2022). Shu bilan birga, tog'-chang'i kurortlarini rivojlantirishda davlat va xususiy sektor hamkorligi (PPP) muhim rol o'ynashi ta'kidlanadi.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda tog'-chang'i kurortlarining iqtisodiy samaradorligi, iqlim o'zgarishining ta'siri hamda turizmni diversifikatsiya qilish masalalari ham keng yoritilmoqda. Xususan, Yevropa tog' hududlarida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, iqlim o'zgarishi natijasida qor qoplami qisqarib borayotgan sharoitda kurortlar yil davomida faoliyat yurituvchi ko'p funksiyali rekreatsion markazlarga aylantirilmoqda. Mahalliy ilmiy adabiyotlarda esa O'zbekistonning tog'li hududlarida turizmni rivojlantirish masalalari asosan umumiy yondashuvda o'rganilgan bo'lib, alohida hududlar kesimida chuqur tahlillar yetarli emas. Ayniqsa, Qashqadaryo viloyati va G'elon qishlog'i misolida tog'-chang'i kurortlarini shakllantirish va rivojlantirish bosqichlarini kompleks o'rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar deyarli mavjud emas. Shu sababli, mazkur maqola mavjud ilmiy qarashlarni umumlashtirgan holda, tog'-chang'i kurortlarining shakllanish bosqichlarini tizimli tahlil qilish va ularni aniq hudud — G'elon qishlog'i misolida qo'llash orqali ilmiy adabiyotdagi mavjud bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Mazkur tadqiqotda tog'-chang'i kurortlarining shakllanish bosqichlarini aniqlash va ularni hududiy rivojlanish kontekstida tahlil qilish uchun kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning asosiy obyekti sifatida G'elon qishlog'i tanlab olindi, chunki ushbu hudud tabiiy-geografik sharoiti va rekreatsion salohiyati bilan tog'-chang'i turizmni rivojlantirish uchun istiqbolli hisoblanadi.

Tadqiqotda asosan sifatli va qisman miqdoriy yondashuvlar uyg'unlashtirildi. Sifat yondashuvi orqali hududning tabiiy resurslari, infratuzilma holati va turizm rivojlanish imkoniyatlari tahlil qilindi. Miqdoriy yondashuv esa mavjud statistik ma'lumotlar, turizm oqimi va hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni o'rganishga xizmat qildi.

Tadqiqot davomida quyidagi usullardan foydalanildi:

- Kuzatuv — G'elon qishlog'i va uning atrofidagi tog'li hududlarning tabiiy sharoiti va rekreatsion imkoniyatlari bevosita o'rganildi.
- Dokument tahlili — davlat strategik hujjatlari, turizm rivojlanish dasturlari hamda World Tourism Organization va boshqa xalqaro tashkilotlarning hisobotlari tahlil qilindi.
- Taqqoslash usuli — xalqaro tog'-chang'i kurortlari (masalan, Alps va Aspen) tajribasi G'elon qishlog'i imkoniyatlari bilan solishtirildi.

Tadqiqotning nazariy asosini Richard Butler tomonidan ishlab chiqilgan turizm hududining hayotiy sikli (TALC) modeli tashkil etdi. Ushbu model orqali tog'-chang'i kurortlarining shakllanishi bosqichma-bosqich tahlil qilindi:

- boshlang'ich o'zlashtirish bosqichi
- rivojlanish bosqichi
- yetilish bosqichi
- transformatsiya yoki pasayish bosqichi

Shuningdek, barqaror turizm tamoyillari Harold Goodwin qarashlariga asoslanib baholandi, ya'ni iqtisodiy rivojlanish bilan bir qatorda ekologik va ijtimoiy omillar ham hisobga olindi.

Yig'ilgan ma'lumotlar quyidagi usullar yordamida tahlil qilindi:

- Tizimli tahlil — kurortni kompleks tizim sifatida ko'rib chiqish;

● SWOT tahlil — G'elon qishlog'ining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlari baholandi;

● Solishtirma tahlil — xalqaro va mahalliy tajribalar o'zaro taqqoslandi.

Tadqiqot davomida ba'zi cheklovlar mavjud bo'ldi. Xususan, G'elon qishlog'i bo'yicha aniq statistik ma'lumotlarning yetarli emasligi va tog'-chang'i infratuzilmasi hali to'liq shakllanmaganligi natijalarni qisman prognoz xarakterida bo'lishiga olib keldi.

Tog'-chang'i kurortlari murakkab ijtimoiy-iqtisodiy va hududiy tizim sifatida shakllanadi. Ularning rivojlanishi odatda bir necha ketma-ket bosqichlardan iborat bo'lib, bu jarayon turizm nazariyasida Richard Butler tomonidan taklif etilgan TALC modeli bilan izohlanadi (Butler, 1980). Ushbu yondashuvga tayangan holda tog'-chang'i kurortlarining shakllanishini quyidagi asosiy bosqichlarga ajratish mumkin.

1. Boshlang'ich o'zlashtirish bosqichi

Bu bosqichda hudud hali keng miqyosda turizmga jalb etilmagan bo'ladi. Asosiy faoliyat tabiiy resurslardan individual yoki kichik guruhlar tomonidan foydalanish bilan cheklanadi. G'elon qishlog'i sharoitida bu bosqich hozirgi kunda qisman kuzatilmoqda. Hududning tabiiy tog' relyefi, qor qoplami va sof iqlimi uni tog'-chang'i turizmi uchun mos ekanligini ko'rsatadi, biroq maxsus infratuzilma (liftlar, trassalar, servis markazlari) hali shakllanmagan. World Tourism Organization ma'lumotlariga ko'ra, turizmning bu bosqichida asosiy omil — "tabiiy joziba", biroq iqtisodiy foyda juda past bo'ladi (UNWTO, 2022).

2. Rivojlanish bosqichi

Bu bosqichda hududga investitsiyalar kirib keladi, infratuzilma shakllana boshlaydi va turistik oqim ortadi. Mehmonxonalar, yo'llar va xizmat ko'rsatish tizimi paydo bo'ladi. Clare A. Gunn ta'kidlaganidek, bu bosqichda eng muhim omil — rejalashtirish va integratsiyalashgan boshqaruv tizimidir (Gunn, 1994). G'elon qishlog'i uchun bu bosqich hali boshlanish arafasida. Agar davlat-xususiy sheriklik (PPP) asosida investitsiyalar jalb etilsa, hududda kichik chang'i trassalari, ekoturizm bazalari va xizmat ko'rsatish markazlari shakllanishi mumkin.

3. Yetilish va konsolidatsiya bosqichi

Bu bosqichda kurort to'liq shakllangan tizimga ega bo'ladi va turistlar oqimi barqarorlashadi. Hudud iqtisodiyotida turizm asosiy daromad manbalaridan biriga aylanadi. Harold Goodwin bu bosqichda barqarorlik masalasi juda muhimligini ta'kidlaydi — ya'ni turizm rivoji ekologik va ijtimoiy muvozanatni buzmasligi kerak (Goodwin, 2011). Agar G'elon hududi ushbu bosqichga chiqsa, u Qashqadaryo viloyatining muhim rekreatsion markaziga aylanishi mumkin.

4. Transformatsiya yoki qayta tiklanish bosqichi

Bu bosqichda kurortlar yangilanishga ehtiyoj sezadi. Iqlim o'zgarishi, raqobat yoki infratuzilmaning eskirishi sababli yangi xizmatlar joriy etiladi. Masalan, faqat qishki emas, balki yozgi ekoturizm, trekking va sog'lomlashtirish xizmatlari rivojlantiriladi. Alps hududidagi ko'plab kurortlar aynan shu strategiya orqali yil davomida ishlaydigan komplekslarga aylangan. G'elon qishlog'i misolida tahlil shuni ko'rsatadiki, hudud quyidagi strategik yo'nalishlar asosida rivojlantirilishi mumkin:

1. Bosqichma-bosqich infratuzilma yaratish (yo'llar, kichik lift tizimlari, mehmon uylari)
2. Ekoturizm va tog'-chang'i turizmini integratsiya qilish (qishki va yozgi mavsumlarni bog'lash)
3. Mahalliy aholini jalb qilish (xizmat ko'rsatish va kichik biznes orqali)
4. Xalqaro tajribani moslashtirish (Aspen kabi modeldan o'rganish)

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, tog'-chang'i kurortlari tabiiy resurslardan boshlab murakkab iqtisodiy tizimgacha bo'lgan evolyutsion yo'lni bosib o'tadi. G'elon qishlog'i esa ushbu jarayonning boshlang'ich bosqichida turibdi va to'g'ri strategiya asosida rivojlantirilsa, kelajakda mintaqaviy darajada muhim rekreatsion markazga aylanishi mumkin.

G'elon qishlog'i uchun SWOT tahlili:

G'elon qishlog'ida tog'-chang'i kurortini rivojlantirish imkoniyatlarini yanada aniqroq baholash uchun SWOT yondashuvi qo'llanildi. Ushbu tahlil hududning ichki va tashqi omillarini tizimli ko'rish imkonini beradi.

Kuchli tomonlar (Strengths)

G'elon qishlog'i bir qator tabiiy afzalliklarga ega. Eng avvalo, hududning tog' relyefi va qish mavsumida barqaror qor qoplami tog'-chang'i sporti uchun tabiiy asos yaratadi. Iqlimning tozaligi va ekologik holatning nisbatan yaxshi saqlangani ham muhim ustunlik hisoblanadi. Shuningdek, hududda etnografik turizm salohiyati mavjud bo'lib, bu turizm mahsulotini diversifikatsiya qilishga yordam beradi.

Zaif tomonlar (Weaknesses)

Asosiy muammo — infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Yo'l, transport, mehmonxona va servis tizimlarining sustligi turizm oqimini cheklaydi. Bundan tashqari, malakali kadrlar yetishmasligi va turizm boshqaruvi bo'yicha tajribaning pastligi ham rivojlanishga to'sqinlik qiladi.

Imkoniyatlar (Opportunities)

So'nggi yillarda O'zbekistonda turizm sohasiga bo'lgan e'tibor ortib bormoqda. Davlat tomonidan olib borilayotgan islohotlar va xususiy sektor uchun yaratilayotgan imkoniyatlar G'elon kabi hududlar uchun katta imkoniyat ochadi. Xalqaro tajriba, xususan Alps va Aspen kabi kurortlar modeli asosida yangi komplekslarni yaratish mumkin.

Tahdidlar (Threats)

Iqlim o'zgarishi tog'-chang'i turizmi uchun eng katta xavflardan biridir. Qor qoplaminin kamayishi kelajakda mavsumiylikni qisqartirishi mumkin. Shuningdek, investitsiya yetishmasligi va hududiy raqobat ham rivojlanish sur'atini sekinlashtirishi ehtimoli bor.

O'tkazilgan tahlillar natijasida shuni ta'kidlash mumkinki, tog'-chang'i kurortlari bosqichma-bosqich rivojlanadigan murakkab tizim bo'lib, ularning shakllanishi tabiiy resurslar, infratuzilma, investitsiya va boshqaruv omillariga bevosita bog'liqdir. Richard Butler tomonidan taklif etilgan hayotiy sikl modeli G'elon qishlog'i misolida ham o'zining amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi.

G'elon qishlog'i hozirgi bosqichda boshlang'ich o'zlashtirish darajasida bo'lib, to'g'ri strategik yondashuv asosida uni rivojlanish bosqichiga olib chiqish mumkin. Buning uchun quyidagi amaliy tavsiyalar beriladi:

Birinchiidan, hududga kirish infratuzilmasini yaxshilash, ya'ni yo'llar va transport tizimini modernizatsiya qilish zarur. Bu turistik oqimning asosiy sharti hisoblanadi.

Ikkinchiidan, davlat-xususiy sheriklik asosida kichik va o'rta investitsion loyihalarni jalb qilish lozim. Bu tog'-chang'i trassalari, mehmon uylari va xizmat ko'rsatish obyektlarini yaratishga imkon beradi.

Uchinchiidan, mahalliy aholini turizm xizmatlariga faol jalb qilish muhim. Bu nafaqat bandlikni oshiradi, balki xizmat sifatini ham yaxshilaydi.

To'rtinchiidan, G'elon qishlog'ini faqat qishki turizm emas, balki yozgi ekoturizm, trekking va madaniy turizm yo'nalishlari bilan integratsiya qilish kerak. Bu esa mavsumiylik muammosini kamaytiradi.

Umuman olganda, G'elon qishlog'ida tog'-chang'i kurortini rivojlantirish nafaqat hududiy iqtisodiyotni rivojlantiradi, balki Qashqadaryo viloyatini O'zbekistonning muhim rekreatsion markazlaridan biriga aylantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *The Canadian Geographer*, 24(1), 5–12. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
2. Gunn, C. A. (1994). *Tourism planning: Basics, concepts, cases* (3rd ed.). Taylor & Francis.
3. Goodwin, H. (2011). *Taking responsibility for tourism*. Goodfellow Publishers.
4. UNWTO. (2022). *Tourism and mountain destinations report*. World Tourism Organization. <https://www.unwto.org>
5. Hudson, S. (2003). *Sport and adventure tourism*. Haworth Hospitality Press.
6. Flagestad, A., & Hope, C. A. (2001). Strategic success in winter sports destinations: A sustainable value creation perspective. *Tourism Management*, 22(5), 445–461. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(01\)00010-3](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(01)00010-3)
7. Vanhove, N. (2011). *The economics of tourism destinations*. Routledge.
8. Lundmark, L., & Müller, D. K. (2010). The supply of nature-based tourism activities in Sweden. *Tourism Geographies*, 12(4), 597–619. <https://doi.org/10.1080/14616688.2010.515369>
9. Jamal, T., & Getz, D. (1995). Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 22(1), 186–204. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(94\)00067-3](https://doi.org/10.1016/0160-7383(94)00067-3)
10. OECD. (2018). *OECD tourism trends and policies 2018*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/tour-2018-en>
11. World Bank. (2020). *Tourism for development: Advancing inclusive growth*. World Bank Publications. <https://www.worldbank.org>

12. Ro'ziev Bobir Akramovich. (2025). QASHQADARYO VILOYATIDA SAFARI TURIZMINING RIVOJLANISH KO'RSATKICHLARINI IQTISODIY-STATISTIK BAHOLASH. *Economics and Innovative Technologies*, 13(6), 146-150. https://doi.org/10.55439/EIT/vol13_iss6/768
13. Akramovich, R. B. (2025). Analysis of Safari Tourism Development Opportunities in Kashkadarya Region: Analisis Peluang Pengembangan Pariwisata Safari di Wilayah Kashkadarya. *Academia Open*, 10(1), 10.21070/acopen.10.2025.10739. <https://doi.org/10.21070/acopen.10.2025.10739>
14. Ro'ziyev, Bobir. "Qashqadaryo Viloyatida Safari Turizmini Rivojlantirish Dinamikasini O'rganish." *Green Economy and Development*, vol. 1, 2 Mar. 2024.
15. Ro'ziyev, B. A., & Temirova, L. A. Q. (2023). QASHQADARYO VILOYATIDA SAFARI TURIZMINI TASHKIL QILISH VA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 24, 213-217.
16. Shakhnoza Makhmudova, & Kuvonchbek Toshkentov (2022). THE ROLE OF TOURISM IN THE COUNTRY'S ECONOMY. *Scientific progress*, 3 (3), 769-773.
17. Рўзиев, Б. А. (2024). ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИДА САФАРИ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ. *Science and innovation*, 3(Special Issue 60), 53-58.
18. Ne'matovich, S. M. ., & Akramovich, R. B. . (2025). Evaluation and Development Prospects of Safari Tourism Sites in Kashkadarya Region. *Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance*, 6(1), 323-328. <https://doi.org/10.51699/cajitmf.v6i1.858>